

Constantin Schifirneț,
*Modernitatea tendențială – Reflecții despre
evoluția modernă a societății*, Editura Tritonic,
București, 2016, 201 p.

Sintagma *modernitate tendențială* dă titlul cărții scrise de dl. profesor Constantin Schifirneț și reprezintă rezultatul unui efort teoretic constant și al unei preocupări de durată privind procesul de schimbare socială și modelele sale explicative. Încă din anul 2007, autorul a publicat o analiză actuală a teoriei maioresciene a *formelor fără fond*, urmată de o serie de studii, articole și cărți în care, pas cu pas, se rotunjește concepția sa cu privire la modernitatea tendențială (*Formele fără fond, un brand românesc*, București: comunicare.ro).

Sintagma propusă de dl. profesor C. Schifirneț transcrie un concept mai larg decât cel al *formelor fără fond* fără a deveni însă un concept „leviathan” care-și pierde orice specificitate și putere de discriminare. Ideea de bază a cărții este aceea că „modernitatea s-a impus ca tendință de neevitat datorită nivelului de dezvoltare economică a Europei Occidentale, ceea ce a dus la acțiunea ei ca factor de presiune asupra celorlalte societăți, indiferent de nivelul dezvoltării economice și al bunăstării” (p. 12), iar firul demonstrativ este jalonat de următoarele puncte-cheie:

1. *Modernitatea* este produsul unui proces istoric – *modernizare* – care începe în Europa Occidentală aproximativ în secolul XV. Acest produs poate fi analizat pe mai multe dimensiuni, dar ne interesează în special trei dintre ele: cea culturală, cea economică și cea politică. Aceasta deoarece noul instrument de analiză propus de autor se raportează și el, în mod constant, mai ales la aceste dimensiuni (*Spațiul de dezvoltare modernă*, pp. 127–134).

2. Modernitatea occidentală nu este nici pe departe așa de omogenă cum apare dintr-o perspectivă „out-group”. Ea este însă prima în ordine istorică și un produs organic în raport cu societățile vestice, astfel încât se poate constitui într-un tip ideal în sens weberian, adică într-un model abstract, față de care pot fi măsurate abaterile celorlalte „modernități”, din alte arii culturale. Se va putea astfel detecta influența diferiților factori socio-culturali, structurali, geopolitici etc., în reușita, întotdeauna parțială, a construcției unei modernități non-occidentale, asimptotică modelului originar.

După ce explică semnificația principalelor concepte (*modernitate* – cap. I, *modernizare* – cap. II) și precizează referențialul lor empiric, precum și puterea de discriminare, autorul trece în revistă stufoasa și derutanta taxonomie existentă în literatura de specialitate dedicată subiectului în discuție. Aflăm astfel în capitolul III, că există prima și a doua modernitate, modernitatea reflexivă, lichidă, solidă, organizată, multiplă, comprimată, mozaică, greșită, organizată, incompletă sau, pur și simplu cea care primește un atribut geografico-politic (asiatică, sud-americană, japoneză etc.). Această situație incomodă în orice tip de dialog, de la cel științific la cel politic, cerea o intervenție simplificatoare la nivelul terminologiei, dar nu și la nivel ideatic. Sintagma *modernitate tendențială* răspunde acestei nevoi. Să urmărim demonstrația autorului, pe cele trei direcții principale ale conceptului de *modernitate*.

Dimensiunea culturală: originea și momentul apariției unui nou stil intelectual sunt întotdeauna greu de determinat. Nu putem să

o facem decât cu aproximație, luând în considerare elemente dintr-o arie temporală și geografică destul de largă: Renașterea italiană și cuceririle maritime ale Spaniei din aproximativ aceeași perioadă sunt condițiile premergătoare și evident favorizante ale declanșării procesului de modernizare. În secolul XVIII, noul stil intelectual, abia prefigurat cu un secol și ceva mai înainte, este pe deplin conturat: vorbim despre Raționalism și despre marea cotitură culturală a Iluminismului. Acum, credința în Rațiune ca instrument infailibil al cunoașterii și credința în Metodă ca unică procedură onestă de căutare a Adevărului, vor schimba esențial societățile occidentale și vor da naștere unei mistici a progresului nelimitat. Aceasta se va constitui în *ideologia* sau *Weltanschauung* modernității. Expresiva metaforă „a da foc casei pentru a o lumina” (P. Hazard) dă seamă pentru transformările profunde ce au început din acel moment în Apusul european. Rațiune plus Metodă înseamnă printre altele și posibilitatea de a sintetiza cunoașterea în *rețete* infailibile de tipul *cum să*, arhicunoscut și vehiculat din plin și astăzi: *cum să* obții succesul în viață, *cum să* devii un manager eficient, *cum să*-ți construiești o carieră etc., dar și, bineînțeles, *cum să* făurești o societate modernă.

Avem așadar o evoluție organică, desfășurată pe parcursul mai multor secole care se condensează într-un *rețetar* care trebuie consultat și respectat de potențialii aspiranți. S-a pierdut însă din vedere faptul că o rețetă nu se adresează numai bolii (i. e. înapoierea economico-socială), ci trebuie să țină cont și de caracteristicile „bolnavului”. Acesta e în esență mecanismul *formelor fără fond*, ce se constituie într-un caz particular al modernității tendențiale: respectarea mecanică a rețetelor, copierea instituțiilor occidentale și transformarea relațiilor sociale, prin intervenția grăbită a elitelor modernizatoare. Vorbim în acest caz de o modernitate tendențială (neîmplinită) sub aspect socio-cultural (opinii, mentalități, valori) în ciuda faptului că

din punct de vedere exterior, formal, totul pare în regulă.

Dimensiunea economică se referă nu numai la tipul de proprietate și la existența unor mecanisme de piață funcționale, ci, foarte important, la *organizarea rațională* a muncii și la *tipul* de muncă. Industria și serviciile sunt domeniile fundamentale ale ocupării moderne, cele care au dat naștere nu orașelor, ci *fenomenului urbanizării*, precum și unei forme noi de socialitate bazată pe diferențiere ocupațională (diviziunea socială a muncii) și pe relații interumane de tip preponderent contractualist. Dimensiunea economică a modernității nu poate fi mimată: ea există sau nu, este incipientă sau destul de dezvoltată, după cum o descriu indicatorii statistico-economici. Modernitate tendențială pe această dimensiune înseamnă că descriptorii obiectivi indică slabe caracteristici moderne chiar dacă trendul este pozitiv. O economie nu foarte diversificată, cu o pondere mare a sectorului agricol, nu poate determina și nici susține transformările din sfera politică și culturală. În literatura sociologică, „decalajul cultural” (*cultural lag* – W. Ogburn) descrie situația în care mentalitatea rămâne în urma dezvoltării tehnologice și este supusă unei presiuni de adaptare. Modernitatea tendențială, în dimensiunea ei economică, semnifică exact situația opusă: dezvoltare economică și tehnologică relativ slabă și neuniformă, însoțită de o retorică instituțională nerealistă.

Dimensiunea politică se referă nu numai la constituționalism, la un regim politic de tip democratic liberal pe care să se sprijine statul de drept, care să garanteze și să apere drepturile cetățenești fundamentale, ci și la existența și gradul de răspândire al unei culturi civice de tip participativ, adică o implicare activă a cetățenilor în rezolvarea problemelor cu care se confruntă și în dezbaterile politice. Ca și în cazul dimensiunii culturale, dimensiunea politică poate fi reprezentată prin „structuri statale, sociale și instituționale moderne”, dar nesuținute de o economie dinamică bazată pe producție și consum,

rămân în mare parte nefuncționale: „nicio societate nu devine modernă prin simpla re-producere instituțională și politică a principiilor de bază ale modernității europene” (p. 31).

Odată precizat contextul abordării și instrumentul de analiză, autorul discută cazul României și al tipului său specific de modernizare tendențială, prin prisma rolului jucat de actorii cei mai importanți implicați în proiectul dezvoltării moderne a țării.

Elitele politico-administrative, culturale și tehnocrate par a trăi în plină modernitate prin educația primită, sistemul de valori, perspectiva deschisă și cosmopolită asupra lumii. Dar, în timp ce elitele occidentale s-au format în sincronitate cu propria societate, între elitele românești și societatea românească există un clivaj adânc ce nu poate fi mascat de retorica lor publică și care le obligă la o „dedublare” periculoasă: discursul modern încearcă să distragă atenția de la practicile cotidiene înrădăcinate în premodernitate. Grăbindu-se să beneficieze de toate avantajele statusului și „spiritului” modern, o parte consistentă a elitelor românești se dezinteresează de starea propriei societăți, tratând-o uneori cu disprețul par-venitului clasic. Autorul nu face un elogiu „autohtonismului” ca soluție pentru viitor, ci observă cu deosebită subtilitate mecanismul compensator care este declanșat de comportamentul elitelor. Dacă inițial populația era hotărât orientată către un viitor înțeles ca dezvoltare pe toate planurile, viitor exprimat sintetic prin necesitatea „reformei” în vederea „integrării”, erodarea încrederii în elitele sale și în mecanismul de selecție a acestora a determinat întoarcerea feței către trecut și reactivarea mitului „vârstei de aur”. Acesta reprezintă cea mai stabilă configurație a ima-

ginarului politic de pretutindeni și devine activ în situațiile de schimbare socială rapidă, când vechile echilibre s-au rupt, iar altele noi nu au fost create sau nu funcționează. De fapt, declanșând asemenea mecanisme compensatoare care antrenează o puternică rezistență la schimbare, pe termen lung elitele însele vor decădea de la statutul lor european (*Elitele, între retorica și realitatea modernității*, pp. 113–127).

Un alt paradox al politicii de modernizare a României este renunțarea la un instrument deosebit de eficient în organizarea rațională a societății, și anume *statul* (*Statul-producător de modernitate*, pp. 143–154). S-a trecut brusc de la statul totalitar la statul slab, măcinat de diverse biropatologii, incapabil să creeze consensul social necesar unui efort de durată, întreținându-se confuzia cu statul liberal minimalist (care nu a fost niciodată slab) și neglijându-se ereditatea istorică a țării. Această ereditate înscrisă în „logica determinismului social al spațiului și al contextului de dezvoltare a societății” (p. 157) nu permite ignorarea României rurale, transformarea locuitorilor într-o „majoritate ostilă sau indiferentă”, ci obligă la gândirea unor strategii inteligente de dezvoltare comunitară, de antrenare a energiilor creatoare ale satului în procesul tendențial al modernizării.

O precizare de final: nu mi se pare că volumul prezentat se situează pe o poziție polemică față de teoria sincronismului și nici nu se refugiază într-un pășunism idilic. Autorul aduce argumente solide în favoarea ideii că sincronismul elitelor este insuficient pentru o dezvoltare durabilă dacă ele nu pot convinge, coopăta, cointeresa și mobiliza toți actorii sociali în acest efort.

Eugenia Udangiu